

*Piotr Niczyporuk** <https://orcid.org/0000-0002-2240-0959>

ARON ALEKSANDER OLIZAROWSKI I JEGO SYLWETKA NAUKOWA W OCENIE XIX-WIECZNYCH POLSKICH MYŚLICIELI

Streszczenie. Dzieło życia Arona Aleksandra Olizarowskiego *De politica hominum societate* jest częściowo poświęcone kwestii chłopskiej w Polsce XVII w. Zostało ono dostrzeżone w nauce polskiej w XIX w. Ludwik Alojzy Cappelli niewątpliwie znał to dzieło, gdyż prezentował poglądy w nim zawarte w ramach publicznych posiedzeń naukowych Uniwersytetu Wileńskiego w 1817 r. Również Tadeusz Czacki w pracy *O litewskich i polskich prawach* kilkakrotnie nawiązał do *De politica hominum societate* i cytował jego obszerny fragment. Zabiegi Czackiego mogą świadczyć o uznaniu doniosłości poglądów Olizarowskiego w kwestii chłopskiej. Również inni polscy uczeni, tacy jak: Feliks Słotwiński, Piotr Chmielowski czy Joachim Lelewel, nawiązywali do dzieła Olizarowskiego, by pokazać jego oryginalny wkład w próbę zreformowania stosunków pańszczyźnianych.

Słowa kluczowe: Aron Aleksander Olizarowski, *De politica hominum societate*, Tadeusz Czacki, kwestia chłopska, stosunki pańszczyźniane

ARON ALEKSANDER OLIZAROWSKI AND HIS RESEARCH PROFILE IN THE OPINIONS OF THE 19TH CENTURY SCIENTISTS

Abstract. Aron Aleksander Olizarowski's *opus vitae: De politica hominum societate* is partially dedicated to the peasants' question in Poland in the 17th century. His views were noted in the 19th-century Polish scholarly literature. Aloisio Luigi Capelli must have known Olizarowski's work, since he presented the views expressed therein at scholarly meetings at the Vilnius University in 1817. Tadeusz Czacki repeatedly mentioned *De politica hominum societate* in his work entitled *O polskich i litewskich prawach* [On Polish and Lithuanian laws] and he also cited this work. This fact confirms the importance of Olizarowski's views on the peasants' question. Among other scholars, Feliks Słotwiński, Piotr Chmielowski, and Joachim Lelewel also mentioned *De politica hominum societate* in order to demonstrate Olizarowski's original views on reforming the serfdom.

Keywords: Aron Aleksander Olizarowski, *De politica hominum societate*, Tadeusz Czacki, Peasants' question, Serfdom

* Uniwersytet w Białymstoku, Wydział Prawa, Katedra Nauk Historyczno-Prawnych, Teorii i Filozofii Prawa oraz Komparatystyki Prawniczej, p.niczyporuk@uwb.edu.pl

1. WPROWADZENIE

Ireneusz Jakubowski badał przez lata dzieje prawa rzymskiego w Polsce. Szczególnie zainteresowała go postać Tadeusza Czackiego i jego dorobek naukowy. Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie zapatrywań historyków prawa i myśli politycznej z XIX w. na działalność naukową Arona Aleksandra Olizarowskiego (1610–1659) – wymienianego wśród najwybitniejszych przedstawicieli Wydziału Prawa Akademii Wileńskiej z XVII w. autora *De politica hominum societate*. Jego osoba nie jest dobrze znana, chociaż kilku badaczy podjęło próbę przedstawienia sylwetki naukowej tego uczonego (Kot 1929, 1–23; Jarra 1931, 32–72; Skrobacki 1969, 187–193; Pawluk 1976, 184; Ulčínaitė 1978, 16; Piechnik 1983, 169–173; Lukšaitė 1991, 68–78; Ragauskas 2002, 304; Pyszka 2002, 205–237; Sarcevičienė 2003, VII–XXXVII). „Olizarowski pozostawał mało znany aż do niedawna, należąc chronologicznie do okresu schyłkowego polskiej myśli politycznej, jakkolwiek on sam wznosił się znacznie w swoich dziełach ponad poziom okresu, w którym żył”, pisał Aleksy Petrani (1961, 201). Warto zatem zweryfikować tę myśl.

Stanisław Ludwik Krowicki sformułował spostrzeżenie, iż autor *De politica hominum societate* jest znany i wydawany na Litwie, ale nie docenia się go w Polsce (Krowicki 2017, 223–226). W polskiej historiografii pojawiła się wątpliwość co do momentu, w którym nauka polska zajęła się oceną jego dorobku. Na przełomie XVIII i XIX w. działalność naukowa wileńskiego profesora właściwie nie była przedmiotem zainteresowania polskiej literatury prawniczej i politologicznej. Nie pisali o wileńskim profesorze autorzy prac o charakterze syntetycznym: Karol Boromeusz Hoffman (1869), Jan Wincenty Bandtkie (1825), Franciszek Ksawery Kasperek (1877; Szlachta 2000, 168–177). Do niedawna uważano, iż jako pierwszy sylwetkę Olizarowskiego przybliżył Józef Łukaszewicz, autor pracy *Historia szkół w Koronie i w Wielkiem Księstwie Litewskiem od najdawniejszych czasów aż do roku 1794* (Łukaszewicz 1849, 468; Pyszka 2011, 227). Nowe badania przyczyniły się do zmiany w postrzeganiu dorobku naukowego Olizarowskiego w pismach polskich myślicieli XIX w.

2. ARON ALEKSANDER OLIZAROWSKI A LUDWIK ALOJZY CAPELLI

Ludwik Alojzy Cappelli (Capelli, Kapplli, Falkowski 1937, 200–202), z pochodzenia Włoch, profesor Uniwersytetu Wileńskiego, wykładał – od 1805 r. jako profesor zwyczajny – prawo cywilne i kryminalne znaczniejszych dawnych i teraźniejszych narodów. Zajął się m.in. postacią i dorobkiem naukowym Olizarowskiego.

Cappelli dość często prezentował wyniki swoich badań podczas wygłaszanych po łacinie lub francusku wystąpień na publicznych posiedzeniach Uniwersytetu¹ (Prašmantaitė 2006, 79). Część z nich ukazała się drukiem, zarówno w wersji oryginalnej, jak i w tłumaczeniu na język polski (Cappelli 1827, *passim*). Cappelli był jednym z najbardziej aktywnych prelegentów, podobnie jak Filip Neriusz Golański (Brensztejn 1922, 122, n. 1) – profesor literatury (Prašmantaitė 2006, 79). Odczyty były traktowane bardzo poważnie zarówno przez głoszących je profesorów, jak i zebranych słuchaczy. Służyły przede wszystkim popularyzacji nauki oraz integracji środowiska akademickiego w Wilnie. Obecność rektora Uniwersytetu, który otworzył spotkanie poświęcone odczytowi naukowemu, może świadczyć o randze tego wydarzenia. Profesorowie przygotowali się do swych wykładów wyjątkowo starannie, pokazując zarówno przygotowanie merytoryczne, jak i zdolności oratorskie (Prašmantaitė 1992, 14–25).

Właśnie na publicznych posiedzeniach Uniwersytetu Wileńskiego Cappelli prezentował wnioski z lektury *De politica hominum societate* Olizarowskiego. Sam tekst wystąpienia nie jest znany, a informacja o nim pochodzi z noty zamieszczonej w *Dzienniku Wileńskim* z 1817 r.: „Września 15, po stosownem zagajeniu przez rektora (...) Pan Capelli, profesor praw, czytał w języku łacińskim, *Rozbiór dzieła pierwszego profesora praw w tutejszym uniwersytecie, Aarona Alexandra Olisaroviusa*, pod tytułem: *de politica hominum societate* drukowanego we Gdańsku roku 1651 in 4to” (*Dziennik Wileński* 1817, 659–660).

Cappelli prawdopodobnie zaprezentował sylwetkę i dzieło naukowe wileńskiego romanisty. Może o tym świadczyć tytuł wystąpienia podany w *Dzienniku Wileńskim* w tłumaczeniu na język polski. Swym referatem Cappelli wpisywał się w cykl prezentacji o życiu i działalności profesorów Uniwersytetu Wileńskiego (Prašmantaitė 1992, 14–25). Prezentacja rozwoju wszechnicy wileńskiej oraz przedstawienie sylwetek jej sławniejszych uczniów mogły być swego rodzaju reklamą tej placówki akademickiej.

Inny tytuł wystąpienia Cappellego podała Aldona Prašmantaitė w załączonym do artykułu spisie publicznych posiedzeń Uniwersytetu Wileńskiego. W dniu 15 września 1817 r. Capelli miał wygłosić po łacinie odczyt na temat: „Rozbiór dzieła *O prawie publicznym* profesora Aarona Aleksandra Olizaroviusa” (Prašmantaitė 2006, 83). Tytułu *De politica hominum societate* nie można tłumaczyć jako pracy traktującej o prawie publicznym. Niewątpliwie Cappelli zajmował się dziełem Olizarowskiego, taktując go jako pierwszego zatrudnionego w Wilnie profesora prawa. Egzemplarz *De politica hominum societate* z dużym prawdopodobieństwem znajdował się w bibliotece uniwersyteckiej, a profesor prawa mógł bez przeszkód z niego korzystać. Ustalenia włoskiego uczonego w tej materii należy w pełni podzielić (Niczyporuk 2015, 181–206).

¹ Ludwik Alojzy Cappelli siedem razy wystąpił na posiedzeniach publicznych Uniwersytetu Wileńskiego, wygłaszał prelekcje głównie po łacinie.

Olizarowski przybył do Wilna tuż przed otwarciem Wydziału Prawa, czyli przed 26 września 1644 r. (Tyla 2000–2001, 303; Niczyporuk 2015, 181–206), a nie, jak sugerowali Stanisław Kot (1929, 6) czy Paulius Rabikauskas (1975, 97–112), w roku 1645 czy nawet 1646. Nie znalazł się przy tym we Wszechnicy Wileńskiej za sprawą rekomendacji dwóch kolegów – profesorów z Ingolstadt (Pyszka 2011, 224). Przeczy temu dostępny materiał źródłowy, a przede wszystkim rękopisy listów kierowanych do Kazimierza Lwa Sapiehy, podkanclerzego Wielkiego Księstwa Litewskiego. W jednym z nich Olizarowski opisał swoje przybycie do Wilna oraz udział w uroczystej inauguracji Wydziału Prawa, urządzonej z wielkim przepychem przez jezuitów i społeczność wileńską².

Nie wiadomo, czy Cappelli znał inne prace naukowe Olizarowskiego. Być może na podstawie zachowanych źródeł archiwalnych mógł sformułować tezę o zatrudnieniu autora *De politica hominum societate* jako pierwszego profesora Akademii Wileńskiej. Jednakże musi to pozostać w sferze hipotez z uwagi na brak stosownych dokumentów w tym zakresie.

3. TADEUSZ CZACKI O AUTORZE *DE POLITICA HOMINUM SOCIETATE*

Tadeusz Czacki w pracy *O litewskich i polskich prawach* kilkakrotnie nawiązał do dzieła życia Olizarowskiego. Przywoływał poglądy autora *De politica hominum societate* na kilka tematów związanych z problematyką kar za zabójstwa. Omawiając rozdziały litewskich i polskich praw traktujących „o głowszczyznach, bojach i gwałtach szlacheckich”, uznał, iż Olizarowski (Czacki 1801, 126, n. 3), podobnie jak Krasiński czy Siemek (2018, 1–368), pokazali naukowe podejście to tego jakże ważnego problemu prawnego. Czacki rozumiał trafność ich poglądów oraz popierał przedstawione przez nich koncepcje odnośnie do potrzeby podniesienia sankcji za zabójstwo.

Uczony ten nawiązał do zapatrywań Olizarowskiego na kwestię chłopską (Czacki 1801, 210–213; Pyszka 2011, 232–243). Szczególne uwagi w tej materii uczynił, omawiając rozdział X: „O głowszczyznach i nawiązkach ludzi nieszlacheckiego stanu”. Komentując artykuł I dotyczący kary za zabójstwo chłopca dokonane przez szlachcica, przywołał rozwiązania II i III Statutu Litewskiego. Właśnie odnośnie do tej ostatniej regulacji prawnej nawiązał w przypisie 1612 do poglądów profesora Akademii Wileńskiej: „Olizarovius w dziele w Roz: II to wszystko przeciwko tem nadużyciom napisał, cokolwiek rozsądek i cnota stanowić mogą” (Czacki 1801, 210, n. 1612). Chodziło o uzurpowanie sobie prawa życia i śmierci nad chłopami nie tylko przez bezpośrednich panów, właścicieli uprawianych przez

² List Olizarowskiego do Sapiehy z 26 września 1644 r. znajduje się w zbiorach Muzeum Narodowego w Krakowie. Korespondencja i akta dotyczące spraw rodzinnych i gospodarczych Sapiehów z lat 1590–1800: 714 + 2 k. ochr: 36,5 x 22 cm, nr inw. MNK 17-rkps-2896-IV. *Archiwum Fotograficzne Muzeum Narodowego w Krakowie* 53: 195.

nich pól, ale przez wszystkich przedstawiceli stanu szlacheckiego (Olizarovius 1651, księga I, rozdz. VI). Jak słusznie zauważył Stanisław Pyszka, był to rodzaj „prawa rasowego, norma (obowiązująca, choć niepisana), która zaczęła istotnie różnicować osoby stanu szlacheckiego i nieszlacheckiego pochodzenia, sprowadzając te ostatnie do poziomu «własności» pozbawionej głosu, porównywanej z własnością ziemi, bydła i zwierząt domowych” (Pyszka 2011, 243). Olizarowski piętnował sytuacje, w których uszkodzenie dokonane na inwentarzu było chronione surowszą sankcją niż zamach na życie i zdrowie poddanego szlachcicowi chłopu. By dobitniej wyartykułować swoje poglądy, wskazywał na publikacje zagranicznych myślicieli (Bodin 1636, księga I, rozdz. V), którzy wyśmiewali polskie stosunki społeczne, a przede wszystkim prawo stanu szlacheckiego umożliwiające jego członkom pozbawianie życia osób nieszlacheckiego pochodzenia (Olizarovius 1651, księga I, rozdz. VI).

Czacki w pracy *O litewskich i polskich prawach* zacytował § 17 z dzieła Olizarowskiego (Czacki 1801, 217, n. 1640). Ten zabieg miał na celu ukazanie różnicy pomiędzy niewolnikiem a *glebae adscriptus* (przywiązany do ziemi). Olizarowski swoje rozważania w tej materii oparł na porównaniu sytuacji prawnej chłopów polskich ze znanymi prawu rzymskiemu *servi* czy *coloni*. Wskazał, że w starożytnym Rzymie nie można było bez uzasadnionych powodów zmienić człowieka wolnego w przypisanego do ziemi. Uznał, że chłopci polscy i litewscy nie mogli być porównywani z rzymskimi *adscriptitii*, lecz z *censiti*, za których uważał dzierżawców, którzy jako *conditionales coloni* uprawiali pola za roczną opłatą i nie byli przypisani do dzierżawionej ziemi. Mogli zatem zbierać plony z uprawianych działek, dopóki płacili umówiony czynsz (Olizarovius 1651, księga I, rozdz. VI). Rozważania Olizarowskiego przeczą teorii, by chłopci polscy bez przymusu oddali się z własnej woli w poddaństwo swoim panom oraz byli zadowoleni ze swego stanu i sytuacji społecznej, w której się znaleźli. Postulował on ukształtowanie stosunków pomiędzy szlachcicem a kmieciem na zasadzie dobrowolnej umowy (Pyszka 2011, 240–243).

Czacki nie omówił szerzej poglądów Olizarowskiego, lecz podzielił jego poglądy odnośnie do nadużyć stanu szlacheckiego względem chłopów, uznając ten problem za istotny i nienależycie uregulowany prawnie. Twórca pracy *O litewskich i polskich prawach* uznał Olizarowskiego za obrońcę chłopów, który piętnował nadużycia wobec nich ze strony panów.

4. INNI POLSCY UCZENI Z XIX W. O ARONIE ALEKSANDRZE OLIZAROWSKIM

W XIX w. kilku innych polskich uczonych w swych pracach odniosło się do *De politica hominum societate* Olizarowskiego. Jeden z nich, Feliks Słotwiński (1825, 32–35), uznał, iż w dziele życia wileńskiego profesora można znaleźć

nowatorskie poglądy. Ponadto o uznaniu dla pracy *De politica hominum societate* świadczyła ocena, iż była ona „stylem łacińskim wybornym” spisana. Słotwiński mógł mieć poglądy tożsame z tymi prezentowanymi przez Olizarowskiego (Lityńska 1992, 55–65). Przymuszczalnie XIX-wieczny uczyony był przekonany, że Olizar (Olizarowski) stworzył dzieło, które

obejmuje wiele materij nietylko przedmiotem Prawa Natury ale nawet Filozofii niebędących, iakimi są: n.p. przedmioty *de Gymnastica – de Musica – de Figurandi peritia – de linguarum scientia – de Uxoribus ducendae forma, dote ac divitiis* i.t.p. przecież znajdują się w niem inne ważne materje częścią do Prawa Natury prywatnego, Rządowego i Narodów, częścią do Prawa nadanego i Kościelnego należące. Godne są uwielbienia myśli Autora na wstępie tego dzieła umieszczone, w którym dowodzi jak potrzebną jest znajomość tej Nauki którą Filozofowie Grecy Polityką, a dzisiejsi Pisarze Prawem Rządowym i Narodów nazywają. (Słotwiński 1825, 33)

Słotwiński jako pierwszy przełożył fragment *De politica hominum societate*. Ponadto postawił Olizarowskiego na równi z Hugonem Grocjuszem³. Porównując ich dzieła, stwierdził, że Olizarowski „jeśli nie na większą tedy na równą od Narodu naszego zasługuje wdzięczność” (Słotwiński 1825, 35–36).

Innym polskim uczonym z XIX w., który odniósł się do twórczości naukowej Olizarowskiego, był Piotr Chmielowski. Jego zdaniem praca *De politica hominum societate* ma wartość ponadczasową i uniwersalną, gdyż „czuć się jeszcze daje wpływ lepszych czasów: jest ona jakby dalszym ciągiem ostatniej doby złotego wieku” (Chmielowski 1899, 16–18). Badacz doceniał poglądy polityczne zawarte w tym dziele, gdyż wskazówki odnośnie do sytuacji prawnej chłopów mogły być cenne nie tylko w Polsce, ale w całej Europie. Podzielał krytykę Olizarowskiego odnośnie do krzywdzących zasad rozkładu pańszczyzny na cały tydzień pracy czy konieczność przekazywania połowy zbioru miodu dla pana. Jego zdaniem autor *De politica hominum societate* słusznie twierdził, że płody wytworzone przez chłopów powinny należeć do nich. Chmielowski dostrzegł również, że zapatrywania Olizarowskiego „niestety, przelatowały (...) jeno mimo uszu, do serc i rozumów szlachty nie przemawiając”. Nie trafiały one na podatny grunt, gdyż proponowały dość nowatorskie rozwiązania. Przymuszczalnie ten właśnie aspekt Chmielowski szczególnie doceniał.

Z uznaniem dla poglądów Olizarowskiego zawartych w *De politica hominum societate* wypowiadał się również Joachim Lelewel (1855, 342). Podobnie jak i inni polscy uczeni z XIX w. widział on w wileńskim profesorze obrońcę chłopów. Dostrzegał potrzebę piętnowania niesprawiedliwej postawy stanu szlacheckiego wobec osób im poddanych.

³ Prawdopodobnie chodziło mu o porównanie *De politica hominum societate* z *De iure belli ac pacis libri tres* czy *Via ad pacem ecclesiasticum*.

5. UWAGI KOŃCOWE

Olizarowski i jego dzieło życia *De politica hominum societate* nie zostało zauważone w syntezach Hoffmana, Bandtkiego czy Kasparka. Jednakże kilku uczonych z XIX w. odnotowało i doceniło dorobek naukowy wileńskiego profesora. Pierwszym, który odniósł się do *De politica hominum societate* Olizarowskiego, był Cappelli. W dniu 15 września 1817 r. na publicznym posiedzeniu naukowym Uniwersytetu Wileńskiego zaprezentował on sylwetkę i dzieło życia wileńskiego romanisty jako pierwszego profesora prawa rzymskiego na wydziale prawa Akademii Wileńskiej. Niewątpliwie włoski romanista zwrócił uwagę swym referatem nie tylko na osobę Olizarowskiego, ale na jego dzieło. Być może jego wystąpienie zapoczątkowało dalsze naukowe studia nad dorobkiem wileńskiego profesora z XVII w.

Innym uczonym z XIX w., którego zainteresował traktat Olizarowskiego, był Czacki. W treści swego dzieła *O litewskich i polskich prawach* kilkakrotnie nawiązał do *De politica hominum societate*. Czacki cenił zapatrywania naukowe wileńskiego profesora w zakresie kwestii chłopskiej. Świadczy o tym chociażby zestawienie jego poglądów w tej materii z opiniami Krasińskiego czy Siemka. Przywoływał poglądy Olizarowskiego w związku z karami za zabójstwo. Cytował fragmenty *De politica hominum societate*, dzieląc poglądy Olizarowskiego odnośnie do nadużyć stanu szlacheckiego względem chłopów. Niewątpliwie autor pracy *O litewskich i polskich prawach* dostrzegł twórczość wileńskiego profesora i jego oryginalny wkład w próbę zreformowania stosunków pańszczyźnianych.

Również Słotwiński, Chmielowski czy Lelewel w swych pracach odnieśli się do fragmentów *De politica hominum societate* Olizarowskiego, zauważając nowoczesne poglądy wileńskiego profesora w kwestii chłopskiej. Niewątpliwie uczeni polscy z XIX w. dostrzegali, iż Olizarowski był autorem koncepcji i rozwiązań prawnych wyprzedzających epokę, w której żył. Uznali zatem, że ze względu na ich aktualność należy je przybliżyć współczesnym.

BIBLIOGRAFIA

- Bandtkie, Jan Wincenty. 1825. *O poważaniu dawniejszym w Polsce prawników uczonych. Przemowa przy najpierwszem udzielaniu doktoratu prawa Wincentemu Kraińskiemu, Adwokatowi Sądu Apellacyjnego K. P. miana w Uniwersytecie Królewskim Warszawskim d. 10 lutego 1825 roku*. Warszawa: Mikołaj Nataniel Glücksberg.
- Bodin, Jean. 1636. *De Republica libri sex*. Parisiis: Iacobum Dupuys.
- Brensztejn, Michał. 1922. *Biblioteka uniwersytecka w Wilnie do 1832-go*. Wilno: Księgarnia Józefa Zawadzkiego.
- Cappelli, Ludwik Alojzy. 1827. *O wykładzie nauki prawa rzymskiego w ogólności, a w szczególności o dziele elementarnem w tymże przedmiocie, które mogłoby się przydać w uniwersytetach państwa: rzecz czytana przy otwarciu lekcyi w Cesarskim Uniwersytecie Wileńskim, dnia 15 września 1827 profesora przez Cappelli*. Wilno: [wydawca nieznan].

- Chmielowski, Piotr. 1899. *Historia literatury polskiej*. Tom 2. Warszawa: Drukarnia Granowskiego i Sikorskiego.
- Czacki, Tadeusz. 1801. *O litewskich i polskich prawach, o ich duchu, źródłach, związku i o rzeczach zawartych w pierwszym Statucie dla Litwy 1529 Roku wydanem*. Tom 2. Warszawa: Drukarnia Jana Chrystiana Godfryda Ragozczeo.
- Falkowski, Czesław. 1937. „Cappelli (Capelli, Kappli) Ludwik Alojzy”. W *Polski słownik biograficzny*. Red. Jan Brożek, Franciszek Chwalczewski. Tom 3. Kraków: Polska Akademia Umiejętności.
- Hoffman, Karol Boromeusz. 1869. *Historia reform politycznych w dawnej Polsce*. Poznań: Mieczysław Leitgeber.
- Jarra, Eugeniusz. 1931. *Aron Aleksander Olizarowski jako filozof prawa*. Warszawa: Uniwersytet Warszawski.
- Kasperek, Franciszek Ksawery. 1877. „O pracach Polaków w dziedzinie nauk politycznych słów kilka”. *Niwa*: XI–XII.
- Kot, Stanisław. 1929. *Aron Aleksander Olizarowski, profesor prawa Akademii Wileńskiej*. Wilno: Uniwersytet Stefana Batorego.
- Krowicki, Stanisław Ludwik. 2016. *Spacerkiem po dziejach polskiej edukacji*. Kielce: Wydawnictwo Pedagogiczne ZNP.
- Lelewel, Joachim. 1855. *Polska. Dzieje i rzeczy jej rozpatrywane przez Joachima Lelewela*. Tom 3: *Uprzednia myśl czyli Słowa do poszukiwań wstępne; Uwagi nad dziejami Polski i ludu jej; Historyczna parallela Hiszpanii z Polską w XVI, XVII, XVIII wieku*. Poznań: Jan Konstanty Żupański.
- Lityńska, Aleksandra. 1992. „Poglądy społeczno-prawne Feliksa Słotwińskiego”. *Zeszyty Naukowe. Akademia Ekonomiczna w Krakowie* 393: 55–65.
- Lukšaitė, Ingė. 1991. „Aaronas Aleksandras Olizarovijus. Švietimas – valstybės galia”. W *Lietuvos pedagoginės minties raida XVI–XVII a. kultūros veikėjų raštuose*. 68–78. Kaunas: Šviesa.
- Łukaszewicz, Józef. 1849. *Historia szkół w Koronie i w Wielkiem Księstwie Litewskiem od najdawniejszych czasów aż do roku 1794*. Tom 1. Poznań: Jan Konstanty Żupański.
- Niczyporuk, Piotr. 2015. „Aron Aleksander Olizarowski profesorem prawa Akademii Wileńskiej”. *Miscellanea Historico-Iuridica* 14(2): 181–206. <https://doi.org/10.15290/mhi.2015.14.02.10>
- Olizarovius, Aarone Alexandro. 1651. *De politica hominum societate libri tres*. Dantisci: Georgii Forsteri.
- Pawluk, Tadeusz. 1976. „Z zagadnień kanonistyki polskiej”. *Prawo Kanoniczne* 19(3–4): 153–230. <https://doi.org/10.21697/pk.1976.19.3-4.09>
- Petrani, Aleksy. 1961. *Nauka prawa kanonicznego w Polsce w XVIII i XIX wieku*. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.
- Piechnik, Ludwik. 1983. *Dzieje Akademii Wileńskiej*. Tom 2: *Rozkwit Akademii Wileńskiej w latach 1600–1655*. Rzym: Institutum Historicum Societatis Jesu.
- Prašmantaitė, Aldona. 1992. „Viesieji susirinkimai Vilniaus universitete 1803–1830 metais”. W *Lietuvos istorijos metraštis. 1990 metai*. 14–25. Vilnius: „Mokslas”.
- Prašmantaitė, Aldona. 2005. „Posiedzenia publiczne Uniwersytetu Wileńskiego (1803–1832) – formą popularyzacji wiedzy naukowej wśród społeczeństwa ziem byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego”. *Echa Przeszłości* 6: 71–85.
- Pyszka, Stanisław. 2002. „Il diritto alla libertà personale e alla cittadinanza dei contadini polacchi e lituani in Aron Aleksander Olizarowski (1610–1659)”. *Forum Philosophicum* 7: 205–237. <https://doi.org/10.5840/forphil2002721>
- Pyszka, Stanisław. 2011. *Nauczanie filozofii moralnej w uniwersytetach i gimnazjach akademickich w Polsce i na Litwie od XV do XVIII wieku w świetle podręczników wykładowych*. Kraków: Wydawnictwo WAM.

- Rabikauskas, Paulius. 1975. „Teisė ir medicina Vilniaus akademijoje”. *Aidai* 3: 97–112.
- Ragauskas, Aivas. 2002. *Vilniaus miesto valdantysis elitas XVII a. antrojoje pusėje (1662–1702 m.)*. Vilnius: Diemedis.
- Sarcevičienė, Julija. 2003. „Aronas Aleksandras Olizarovijus ir jo Trys knygos apie politinę žmonių sąjungą”. W Aronas Aleksandras Olizarovijus. *Apie politinę žmonių sąjungą*. Tłum. Julija Sarcevičienė. Vilnius: Aidai.
- Siemek, Kasper. 2018. *Civis bonus. Dobry obywatel*. Red. Ilona Balcerczyk, Paweł Sydor. Tłum. Józef Macjon. Warszawa: Narodowe Centrum Kultury. Łódź: Centrum Myśli Polityczno-Prawnej im. Alexis de Tocqueville’a.
- Skrobacki, Andrzej. 1969. „Nowe przyczynki do biografii Arona Aleksandra Olizarowskiego (1618?–1659), profesora prawa na Akademii Wileńskiej i doktora medycyny Uniwersytetu Królewieckiego”. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 2: 187–193.
- Słotwiński, Feliks. 1825. *Rozprawa o początkach i postępach w nauce prawa natury, tudzież o istotnych różnicach między dawnym i dzisiejszym stanem tej umiejętności: czytana na posiedzeniu publicznem Towarzystwa naukowego z Uniwersytetem Jagiellońskim połączonego, dnia 23 Maja 1825 roku w dzień Zielonych Świątek, na obchód roczney pamiątki założenia Akademii Krakowskiej*. Kraków: w Drukarni u Stanisława Gieszkowskiego.
- Szlachta, Bogdan. 2000. „Franciszek Kasperek”. W *Złota księga Wydziału Prawa i Administracji*. Red. Jerzy Stelmach, Waław Uruszczak. 168–177. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Tyla, Antanas. 2000–2001. „Vilniaus universiteto profesūros pritarimas teisės fakulteto įsteigimui”. *Lietuvos Istorijos Metraštis*: 299–309.
- Ulčinaitė, Eugenija. 1978. „Vilniaus akademijos profesorius A. Olizarovijus”. *Mokslas ir gyvenimas* 5(5): 16.

Inne źródła

- Dziennik Wileński*. 1817. Grudzień, 1817, 6(36): 659–660.
- Sapichowie. 1590–1600. Korespondencja i akta dotyczące spraw rodzinnych i gospodarczych Sapichów z lat 1590–1800: 714 + 2 k. ochr. 36,5 x 22 cm., nr inw. MNK 17-rkps-2896-IV. *Archiwum Fotograficzne Muzeum Narodowego w Krakowie* 53: 195.